

ATATÜRK'ÜN HİMAYESİNDE TÜRK DİLİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5027-5542, erol.ulgen@yeniuyuzuil.edu.tr

ÖZ

Dünyanın en eski ve Türk kültürünün de en önemli unsurlarından biri olan Türk dili, tarihî süreç içinde Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmıştır. 15. Yüzyıl'dan itibaren Türkçe melez bir dil haline gelmiştir. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra eğitim alanındaki gelişmelerin, özellikle gazete ve dergi yayınlarının artması ile dilde bir sadeleşme çabaları görülmüştür. Amaç okur-yazar sayısını artırmaktır. Bu sebeple Arap alfabesinin ıslahı tartışmaya açılır. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası Türkçü düşüncenin çabalarıyla dilimiz üzerindeki Arapça ve Farsçanın baskısı azalır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, Mustafa Kemal Atatürk, "yüksek Türk kültürünü" oluşturabilmek için tarih ve dil çalışmalarına yönelir. Bir iletişim aracı olan dilin kolay öğrenilebilmesi için hedefleri arasında olan Lâtin esaslı alfabe çalışmasını başlatır. Yeni Türk alfabesi kabul edildikten sonra "Millet Mektepleri" açılır. Bu Mekteplerde verilen etkili derslerle okur-yazar oranının artması sağlanır. Atatürk, ardından "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"ni kurdurur. Arkadaşlarından büyük bir kurultay toplanmasını ve bu toplantıda Türk dilinin eskiliğinin dünyada ne kadar yaygın olduğunun tartışılmasını ister.

Bu çalışmada, önce Türk dilinin 15. Yüzyıl'dan Cumhuriyet'e kadar olan değişim süreci kısaca özetlenmiş, sonra tartışmalarla başlayan alfabe çalışmalarına, çağa uygun bir Türk dili oluşturabilmek için Atatürk'ün himayesinde yapılan I. Dil Kurultayı, II. Dil Kurultayı ve özellikle "Güneş-Dil Teorisi"nin tartışıldığı III. Dil Kurultayı çalışmalarına, bu çalışmalarda öne sürülen tezlere ve alınan kararlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türk dili, Alfabe, Kurultay, Dil politikası

STUDIES ON TURKISH LANGUAGE UNDER THE PATRONAGE OF ATATURK**Dr. Öğr. Üyesi Erol ÜLGEN**

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5027-5542, erol.ulgen@yeniuyuzuil.edu.tr

ABSTRACT

Turkish language, the oldest language in the world and one of the most important elements of Turkish culture, has been under the influence of Arabic and Persian in the historical process. From the 15th century onwards, Turkish becomes a hybrid language. After the second half of the 19th century, with the developments in the field of education, especially with the increase in newspaper and magazine publications, efforts were made to simplify the language. The aim was to increase the number of literate people. For this reason, the reform of the Arabic alphabet was discussed. After the proclamation of the Constitutional Monarchy II, the pressure of Arabic and Persian on our language decreased with the efforts of Turkist thought. After the establishment of the Republic, Mustafa Kemal Atatürk turned to history and language studies in order to create a "high Turkish culture". In order to ensure that the language, which is a means of communication, can be learnt easily, he initiates the study of the alphabet based on the Latin alphabet, which is among his goals. After the new Turkish alphabet was adopted, "National Schools" ("Millet Mektepleri") were opened. With the effective lessons given in these schools, the literacy rate is increased. Atatürk then had the "Turkish Language Investigation Society" established. He asks his friends to convene a large congress and to discuss the ancientness of the Turkish language and how widespread it is in the world.

In this study, firstly, the changing process of Turkish language from the 15th century to the Republic will be briefly summarised, then the alphabet studies that started with discussions, the Language Congress I, Language Congress II and especially the Language Congress III, where the "Sun-Language Theory" was discussed in order to create a Turkish language suitable for the age, the theses put forward in these studies and the decisions taken will be given.

Keywords: Atatürk, Turkish language, Alphabet, Congress, Language policy

GİRİŞ

Türkçe, 15. Yüzyıl'dan itibaren Arapça ve Farsçanın tesiri altına girer. Melezleşen Türkçe, Arapça ve Farsçanın gramer (dil bilgisi) şekilleri ve cümle yapılarının etkisiyle âdeta erimeye yüz tutar. İçerdiği harfler ve imlâ sistemi bakımından Türk dilinin yapısına aykırı olan Arap alfabesi (Hacıeminoğlu, 1991) Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmesine engel olur (Korkmaz, 1991). Bazı ediplerin yazı dili ile konuşma dili arasında büyük bir uçurum açılır (Ercilasun, 1981). Bu sebeple 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren öğrenme zorluğu çekilen Arap alfabesinin ıslahı tartışılmaya başlanır (Eren, 1991). Tanzimat neslinden İbrahim Şinasî, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Midhat Efendi, Ali Suavî, Şemsettin Sami, Kemalpaşazade Sait Bey, Muallim Naci gibi aydınlar, bir hazırlık yapmadan bu uçurumu kapatmaya, yazı dilini sadeleştirmeye, yeni noktalama işaretlerini kullanmaya çalışırlar. Ancak bu nesil, belli bir "plân ve programa" (Korkmaz, 2002) bağlı olmadıkları için Türk dilini sadeleştirmede yeterince başarılı olamaz. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası Türkçü hareketin öncülerinden Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip "Yeni Lisan" hareketi ile Türkçe üzerindeki Arapça ve Farsça etkisini kırarlar. Dilde sadeleşmenin prensiplerini ortaya koyarlar ve İstanbul Türkçesinin esas alındığı millî bir dil ve millî bir edebiyatın oluşmasını sağlarlar (Ercilasun, 1981). Türkçü düşüncenin tesiri ile 1918'den sonra 'Millî Edebiyat' adıyla adlandırılan edebî hareket, dilimiz üzerinde etkin olan Arapça ve Farsçanın gramer (dil bilgisi) hâkimiyetini ortadan kaldırır (Timurtaş, 1969).

1. ALFABE ÇALIŞMALARI

Gazi Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan ettikten sonra ülkenin kalkınması ve gelişmesi için girişimlerde bulunur. Bir yıl sonra, "millî birliğin en sağlam dayanağı olan Türk diline büyük önem veren" (Kocatürk, 1987) Gazi Mustafa Kemal, Mehmet Fuat Köprülü'yü çağırır ve "Fuat Bey, Cumhuriyet'i kurduk. Artık Cumhuriyet'i ve devletimizi ilmî temeller üzerinde yükseltmek zamanı gelmiştir. Lütfen İstanbul Darülfünunu bünyesinde Türkiyat Enstitüsü'nü kurunuz" talimatını verir. Bu talimat üzerine 12 Kasım 1924'te Bakanlar Kurulu'nun 111 Sayılı Kararı ile İstanbul Darülfünun'un bünyesinde Türkiyat Enstitüsü kurulur. Enstitü'nün amaçları arasında, Türk dilinin gramer (dil

bilgisi) ve sözlüğünü yapmak ve Türk kültürü ile ilgili yayınların bulunduğu bir kütüphane kurmak ve arşiv oluşturmak vardır. Atatürk, bu Enstitü'nün ambleminin nasıl olması gerektiğini de Fuat Köprülü'ye şöyle tarif eder: "*Fuat Bey! Karlı Tanrı dağlarının önünde elinde meş'ale tutan bir Bozkurt olsun, bu meş'ale genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilminin ifadesi olsun. Ergenekon'dan çıkmamızda kılavuz olan Bozkurt Türklüğün Anadolu topraklarındaki yeni devletinin kuruluşunu ifade etsin.*" Bu çıkış Gazi Mustafa Kemal'in daha sonra dil ve tarih alanlarında yapacağı çalışmaların ilk işareti olur (Sertkaya, 2001; Akalın, 2002).

1926 yılında bütün ana kanunlarda Avrupa sistemine uygun şekilde düzenlemeler yapıldıktan sonra, sıra yazı (harf) ve Türk dilinin yeri ve durumu ile ilgili hususlara gelir (Ülkütaşır, 1969). 26 Şubat-4 Mart 1926 tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılan Türkoloji Kongresi sırasında Lâtin harfleri ile ilgili hararetli ve uzun tartışmalar olur (Yorulmaz, 1995). Türkiye'de de alfabe meselesi gündeme gelir. İstanbul'da çıkan 28 Mart 1926 tarihli *Akşam* gazetesinde "Lâtin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?" başlığı ile bir anket çalışması başlatılır. Dönemin tanınmış yazarlarından Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, İbrahim Alâattin, Necip Asım, Avram Galanti, Hüseyin Suat, Halil Nimetullah, Velet Çelebi, İbrahim Necmi, Halit Ziya, Abdullah Cevdet, Fuat Köprülü gibi isimlerden bazıları bu anketle ilgili olarak Lâtin alfabesine geçişe olumsuz cevap verirler (Eren, 1991). Gazi Mustafa Kemal, 1927'de Nutuk'u okuduktan sonra, alfabe tartışmaları alevlenir. Tartışmaların sonucunda Lâtin alfabesi benimsenir ve bu alfabeyle de "Birleştirilmiş Türk Elifbası" adı verilir (Akalın, 2002). Cumhuriyet'in ilânı sonrası başlayan Lâtin harflerine geçiş süreci çeşitli ortamlarda, basında ve Meclis'te yapılan tartışmalarla 1928 yılına kadar olgunlaşır (Korkmaz, 2002). 24 Mayıs 1928'de Büyük Millet Meclisi 'beynelmilel rakam'ın kullanılmasını kabul eder. Meclis'te, rakamlarla ilgili yapılan tartışmalar sırasında birçok vekil harflerin de değişmesi gerektiği konusunda konuşmalar yapar. O günden sonra dönemin gazetelerinde Lâtin harflerinin kabulü meselesi çeşitli kalem sahipleri tarafından konuşulur, tartışılır. 24 Haziran 1928'de Maarif Vekilliği'nin teklifi ile "lisanımızda Lâtin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikini düşünmek üzere" Falih Rıfkı (Atay), Fazıl Ahmet (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp

Hulûsi (Özdem), Ahmed Cevad (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan Sungu ve İbrahim Grantya'dan oluşan bir "Alfabe Encümeni" kurulur. Encümen üyeleri, Gazi'nin başkanlığında 26 Haziran 1928'de ilk toplantıyı yapar (Levend, 1960; Yorulmaz, 1995; Sakaoğlu, 2010). Bu Encümen üyelerinin çalışmalarını yakından takip eden Mustafa Kemal, üyelere Arap alfabesindeki özellikleri göz önünde bulundurarak Lâtin esaslı, Türkçenin ses yapısına uygun, gereksiz yüklerden arınmış, güzel ve kolay öğrenilir bir alfabe hazırlanmasını ister (Korkmaz, 1963). Basına Lâtin alfabesi hakkında bilgi verilir. İşte bu hazırlıkların sonrasında, Alfabe Encümeni'nden yeni bir alfabenin kısa zamanda iyi sonuç vereceğini öğrenen Mustafa Kemal, 1928 yılı Ağustos ayının 9'unu 10'una bağlayan Perşembe gecesi İstanbul Sarayburnu (Gülhane) Parkı'ndaki gazinoda halka hitaben, harf inkılâbının (devriminin) başladığını müjdeleyen meşhur konuşmasını yapar:

"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim, güzel âhenkdâr, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehal pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız. Anladığımızın âsârına (belirtilerine) yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Ben buna katıyetle eminim, siz de emin olunuz!.. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına-erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz.

Bunu vatanperverlik, milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyet-i içtimaiyyenin (toplumun) yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir, yüzde seksen, doksanı bilmez, bu ayıptır. Bundan insanların utanması lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde doksanı okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türkün seciyesini (karakterini) anlamayarak birtakım zincirlerle kafamızı sarmıştır.

Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaiyyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir (Öztürk, 1998)."

Mustafa Kemal'in Türk dili ile ilgili bu konuşması ülkenin genelinde büyük bir ilgi ve heyecan uyandırır. Bu konuşmanın hemen ardından 11 Ağustos 1928'de Dolmabahçe Sarayı'nda Türk harfleri ile ilgili ilk uygulamalı ders yapılır. Alfabe meselesi bir karara bağlanır ve 21 Ağustos 1928'de herkesin yeni yazıyı öğrenmek zorunda olduğuna dair resmî bir ilân çıkartılır (Yorulmaz, 1995). Mustafa Kemal, 23 Ağustos 1928'de Ertuğrul Yatı ile ilk tümen komutanı olduğu Tekirdağ'a gider. Burada hükümet konağı, belediye ve askerî mahfil salonlarında, sokaklarda, dükkânlarda halka yeni Türk harflerinin faydasından, bunun Arap alfabesinden daha kolay, çabuk öğrenilebileceğinden bahseder. Burada gördüğü ilgiden mutluluk duyar (Sevim vd. 2006; Ülkütaşır, 1969). Kara tahta başında halka, askere, öğretmene, memura yeni harfleri yazar, okutur, ders verir. 25 Ağustos 1928'de ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda bütün milletvekilleri, edipler, gazeteciler, bilginler dil üzerine toplantı yaparlar. Yeni Türk alfabesinin konuşulduğu bu toplantı üç gün sürer (Ülkütaşır, 1969). 27 Ağustos 1928'de yeni Türk yazısını tanıtmak, bazı çalışmaları yerinde görmek için Bursa'ya gider (Ülkütaşır, 1969). 28-29 Ağustos 1928'de Mustafa Kemal'in başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda "üniversite profesörlerinin, bakanların, milletvekillerinin, yazarların, dilcilerin, gazetecilerin" (Ozansoy, 1967) de bulunduğu geniş katılımlı bir basın toplantısı yapılır. Bu toplantı sırasında Başbakan İsmet İnönü, yazı reformu sebebiyle yurttan bir okuma-yazma seferberliğine girişileceğini belirtir. Atatürk'ün Ağustos ayı içinde verdiği işaretlerle öğretmenler daha harf inkılâbı (devrimi) yasalaşmadan önce yeni yazıyı öğrenmek için açılan kurslara katılırlar. Bu sebeple okulların açılması da 15 Ekim 1928'e ertelenir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 15-20 Eylül 1928 tarihleri arasında Samsun, Havza, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi ziyaret eder. Buralarda devlet memurlarını denetler.

Halka yeni yazının faydalarını bizzat kendisi anlatır. Ayrıca halkla yaptığı bu temaslar sırasında yeni yazıdaki imlâ kuralları ile ilgili kullanım zorluğunu tespit eder ve yeni bir imlâ kılavuzu hazırlatır (Yorulmaz, 1995). Meclis'e sunulmak üzere 29 harften ibaret olan "Yeni Türk Alfabesi" bir kanun tasarısı haline getirilir (Akalin, 2002). Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1928 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönemin ikinci toplanma yılında kanun yoluyla harf değişikliği yapılması ile ilgili yaptığı konuşmada şunları söyler:

"Aziz arkadaşlarım, her şeyden evvel her inkişafın (gelişmenin) ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttan evvel, büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten, az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan, böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe, Lâtin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde, yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır... Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katıyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde, başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır (1945; İnan-b, 2009)."

1 Kasım 1928'de "Arap alfabesi yerine, Lâtin alfabesi esasından alınmış millî alfabemiz" (Eren, 1991) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile kabul edilir. 3 Kasım 1928'de de 1353 Sayılı Yeni Türk Harfleri Kanunu, Arap harfleri yerine Lâtin esasına dayalı yeni Türk harfleri uygulamaya konulmak üzere Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer (Akalin, 2002). Başbakan İsmet İnönü, 7 Kasım 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapar. Bu konuşmasında "Millet Mektepleri" açılacağını ve devlet görevlileri ve öğrencilerin yanı sıra halka burada yeni harflerin öğretileceğini söyler. 1 Aralık 1928'den itibaren resmî

ve özel bütün gazeteler, dergiler yeni Türk harfleri ve imlâ ile yayınlanmaya başlar (Ülkütaşır, 1969; Öztürk, 1998).

Yurdun her köşesinde yeni Türk alfabesini öğreten dersaneler açılır. Türk harfleri kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte 1 Ocak 1929'dan itibaren Arap harfli yazının kullanılmasına son verilir. Aynı tarihten itibaren devlet dairelerinde ve yeni basılacak kitaplarda yeni Türk yazısının kullanılması zorunluluğu getirilir (Akalin, 2002). Mustafa Kemal, aynı tarihte milleti cehaletten kurtarmak için "Millet Mektepleri"ni resmen açar. Yeni Türk alfabesinin öğrenilmesi için yurt çapında okuma-yazma seferberliği başlar. Milletin büyük bir bölümü kısa zamanda yeni alfabeyi öğrenir. Okuma-yazma oranı hızla artar. Millet Mektepleri'ne devam eden ve okuma-yazma öğrenen 16-45 yaş arası vatandaşların sayısı bir yılda 1 milyona ulaşır (Akalin, 2002; Ercilasun, 2022; Aktaş, 1999). 1929 yılının Haziran ayından itibaren de nüfus ve evlenme cüzdanları, tapu senetleri, askerlik belgeleri yeni Türk yazısıyla işlenir. Devlet dairelerinde kullanılan daktilolar süratle değiştirilir (Akalin, 2002).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri dönemin dil uzmanlarından dilimizin tetkik edilerek eskiliğinin ve zenginliğinin meydana çıkarılmasını isteyen ve Türkçemizin sadeleşmesini, öz benliğine kavuşmasını ve gelişmesini ülkü edinen Mustafa Kemal'in, Türk diline şuurlu bir şekilde yaklaşması, 1930 yılına rastlar. Dil ile ilgili görüşlerini Prof. Sadri Maksudî Arsal'ın "Türk Dili İçin" (Ankara 1930, s. 3.) adlı kitabının başına 2 Eylül 1930 tarihinde kendi el yazısı ile şunları yazar: *"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında (gelişmesinde) başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır (Timurtaş, 1969; Kocatürk, 1987; Yetiş, 2005; Ersoy, 2020)."*

Mustafa Kemal, milleti, "Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir" şeklinde tanımlar. Bu tanımları şu sözleriyle tamamlar: *"Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili Türk milleti için kutsal bir*

hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkının ananelerinin, hâtıralarının, menfaatlerinin, kısaca, bugün kendi milliyetini oluşturan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir (Atatürk, 2010; İnan-b, 1966; Kocatürk, 1987)."

I. Tarih Kongresi'nin mesaisinden ve alınan neticelerden çok memnun olan (13 Temmuz 1932) Gazi Mustafa Kemal, 11 Temmuz 1932 akşamı arkadaşlarına "Dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir" diyerek yeni bir hareketin ilk adımını atar. Adını verdiği "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nin ilk taslağı da o gece Mustafa Kemal tarafından çizilir. Bu taslağa göre, Cemiyet'te "sözlük-terim", "gramer-sentaks", "etimoloji" ve "dil bilimi" çalışmalarına yer verilecektir (Korkmaz, 2002). Ertesi gün, yani 12 Temmuz 1932'de adını kendi koyduğu "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"ni kurdurur. Cemiyetin amacı "Türk dilinin öz zenginliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe erdirmektir"tir (Levend, 1960; Özkan, 2001). Atatürk, Cemiyet'in başkanlığına Samih Rifat ve Kâtip üyeliğe de Ruşen Eşref'i önerir. Ruşen Eşref'in teklifi ile de üyeliklere Yakup Kadri ve Celâl Sahir uygun görülür (Ercilasun, 1981). Atatürk'ün himayesinde oluşturulan "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nin ilk vazifesi şunlar olacaktır: "Türk dilinin iştikakları, lâhikaları, lehçeleri etraflı bir surette tetkik edilecektir. Hemen her taraftaki Türk lehçeleri, kelimeleri toplanacak ve asıl lügat mesaisine başlanmadan evvel elde kuvvetli ve şamil (kapsamlı) bir tetkikin semereleri hazır bulunacaktır. Dil cemiyeti basılmış Türkçe ve diğer lisanlardaki bütün lügat ve gramer (dil bilgisi) kitaplarını toplayacaktır. Lûgattan sonra gramer yapılacaktır. Pek esaslı ve zarurî olan ilk tetkik devrinin iki sene kadar süreceği tahmin olunmaktadır. Asıl hedef, Türk dilinin öz kaide (kural) ve kelimelerine göre akademileştirilmesidir (21 Ağustos 1932)."

Mustafa Kemal'in, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nden yapmasını beklediği iki hedef vardır:

"1. Türk dilinin sadeleştirilmesi halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması. Konuşma, edebiyat ve bilim dilimizin kesin kurullarla tespit edilerek tarihî metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi. 2.

Dil incelemelerinde ikinci hedef, tarihî araştırmalarda belge değeri olan ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve mukayese edilmesi idi. Bu suretle Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin üzerinde yetki ve etütler yapılmalı idi (İnan-b, 1957)."

Mustafa Kemal, ardından, arkadaşlarından, büyük bir kurultay toplanmasını ve bu toplantıda Türk dilinin eskiliğinin, dünyadaki yaygınlığının ve yapısının araştırılmasını, başka dünya dillerinin kaynağını oluşturduğunun tartışılmasını ister. O tarihlerde ülkemizde yeterli sayıda dil uzmanı olmamasına rağmen Türk dilinin geliştirilmesi ve canlandırılması onun hedefleri arasındadır. Bu süreçte onu, elinde dil kitaplarını incelerken, çevresindekilerle dil konularını tartışırken görürler. Dil çalışmaları ile bizzat meşguldür. "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nin umumî kâtibi Ruşen Eşref Bey, Ağustos sonlarında Gazi'yi ziyaret için Yalova'ya gider. Görüşmelerinden şunları nakleder: "Yalova'da Gazi Hazretlerini eski, yeni, yerli, yabancı kamuslardan öztürkçe sözler aramakla, filoloji ve lengüistik (dil bilim) münasebetleri ortaya koymakla meşgul gördüm. Gezinirken, sofrada iken sık sık bunları açıyor, bunları anlatıyor, bunları soruyordu (Ercilasun, 1981; Ercilasun, 2022)."

2. İLK DİL KURULTAYI

İlk Dil Kurultayı 26 Eylül 1932'de, Atatürk'ün huzurunda Dolmabahçe Sarayı'nda yapılır (Ercilasun, 1981). Kurultaya, çağrılan davetli delegelerin yanı sıra Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi, Mehmet Emin, Ahmet Haşim, Falih Rıfkı, Ahmet Rasim, Yunus Nadi gibi devrin tanınmış şair ve yazarları da katılır (Akalin, 2002). Kurultay, Millî Eğitim Bakanı, Dr. Reşit Galib'in açış konuşmasıyla başlar. Bu kurultayın amacı şudur: "Halkımız yazı dilini anlayamamaktadır. Türkçe tarihi gelişimi içinde Arapça ve Farsça sözlerin baskısı ile öz benliğini yitirmiştir. Ayrıca doğu uygarlığından çıkmış bulunuyoruz. Artık batı uygarlığı içindeyiz. Bu yüzden dilimizi bu yeni uygarlığın getirdiği kavramları karşılayacak bir düzeye ulaştırmalıyız. Bunu başarmak için de dilimizin kendi imkânlarından yararlanmalıyız. Yani halkın konuşma dilinden basılmış eserlerden derleme yapmalıyız. Türkçenin kelime türetme yollarını araştırmalı, yeni kelimeler türetmeliyiz" (Sönmez, 1998). İlk

Kurultayda, Türk dilinin eskiliği ve zenginliği üzerinde tezler okunur. İlk Kurultayın yapıldığı gün olan 26 Eylül'de her yıl Dil Bayramı kutlanmasına karar verilir (24 Ağustos 1936). Gazi Mustafa Kemal, dokuz gün süren Kurultayın oturumlarının tamamını öğleden sonraları kendisine ayrılan bölümde kimi zaman devlet görevlileriyle kimi zaman da Türkiye'ye resmî ziyarette bulunan yabancı konuklarla birlikte dikkatle dinler. Oturum aralarında dil bilginleri, şair ve yazarlarla sohbet eder (2010). Kurultay sırasında konuşmaların Dolmabahçe Sarayı'nın duvarları arasında kalmaması ve herkesin konuşma ve tartışmaları dinleyebilmesi için Saray'a bir radyo tertibatı da kurulur. Ayrıca halkın radyodan naklen yayını takip edebilmesi için bütün şehir ve kasabaların meydanlarına hoparlörler takılır (26 Eylül 1932; Ercilasun, 1981).¹ 26 Eylül günü başlayan ve 4 Ekim 1932'ye kadar süren konuşma ve tartışmaları böylece herkesin dinleyebilmesi imkânı sağlanmış olur.

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1932'deki Meclis açış konuşmasında Türk dili ile ilgili olarak şu ifadeler yer verir: *"Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın, dikkatli, alâkalı olmasını isteriz."* Mustafa Kemal'in, talebi üzerine o günden sonra daha büyük bir dil seferberliği başlar (Ercilasun, 2022). Yurdun her tarafında "derleme heyetleri" ve "derleme şubeleri" kurulur. Bu heyetler, köylerde, kasabalarda kullanılan, fakat İstanbul'da bulunmayan yüzbinlerce kelimeyi toplayarak Ankara'ya gönderirler. Gazeteler, Öztürkçe kelimelerle ilgili anket çalışmaları yaparlar. Türkçenin eski sözlükleri, Orta Asya'da yaşayan Türklere ait lehçe sözlüklere bakılarak oralardan Türkçe kelimeler çıkarılır. Kazan, Başkurt, Azerbaycan Türklerinin dil işleriyle uğraşan bilginleri de Mustafa Kemal'in çevresinde yerlerini alır. Bütün bu çalışmaların sonuçları 1933 yılında "Tarama Dergisi"nde kısım kısım yayımlanmaya başlar. Yazarlardan, bu dergide yer alan sözlerle yazı yazmaları istenir. Bu aslında Türkçenin hangi devrine ait olursa olsun, hangi sahasına ait bulunursa bulunsun Öztürkçe kelimelerle yazı yazma denemesidir (Ercilasun, 1981).

"Türk Dili Tetkik Cemiyeti" mensupları, İkinci Kurultay'a kadar tarama ve derleme çalışmalarını sürdürürler (Sertkaya, 1966). Mustafa Kemal, 12 Temmuz 1932'de "Türk Dili Tetkik Cemiyeti"nin kurulmasından 1934'e kadar bu tasfiyecilik (aşırı özleştirmecilik) denemeleri yaptırır (Sertkaya, 1979; Kabaklı, 1982).

3. İKİNCİ DİL KURULTAYI

İkinci Dil Kurultayı, tüzük gereği iki yıl sonra (Levend, 1960), Mustafa Kemal'in himayesinde, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" reisi bulunan Maarif Vekili Zeynelabidin Bey'in başkanlığı altında, devlet büyüklerinin katılımıyla 18-23 Ağustos 1934'te Dolmabahçe Sarayı'nda toplanır (18 Ağustos 1934). Bu toplantıya Rus ve Lehistan (Almanya, Avusturya) bilginleri de iştirak eder. Önce geçen iki senenin bir değerlendirilmesi yapılır. Ardından Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri, Türk dilinin akışı, filolojisi, dil devriminin manası ve hedefleri üzerinde çeşitli tezler okunur (24 Ağustos 1936). Altı gün süren toplantı sırasında iki kurultay arasında dil üzerine yapılan çalışmalar tartışılır, değerlendirilir. Bu kurultayda alınan kararlar "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adı, "Türk Dili Araştırma Kurumu"na dönüştürülür (Sertkaya, 1966; Akalın, 2002). İkinci Kurultay'dan sonra kelime derleme ve gramer (dil bilgisi) çalışmaları devam eder. Bir yandan da kitap tarama ve folklor araştırmalarına girişilir (Levend, 1960).

Çankaya Köşkü'ndeki sofrada davetlerinin birinde Atatürk², Türkçede devrik cümle olmadığını söyler. Sofrada bulunanlardan Abdülkadir İnan, Atatürk'ün söylediklerini şöyle nakleder: *"Atatürk Türkçe cümle kuruluşunun Garp (Batı) dillerinden daha mükemmel olduğunu izah ederek 'Türk konuşurken önce somut şeyi sonra soyut anlam bildiren kelimeyi söyler. Mesela Ahmet geldi, der. Ahmet soyut varlığı, geldi soyut anlamı ifade eder. Türk'ün tabii söz dizimi budur. Bunu ancak heyecan, korku, şaşkınlık gibi haller bozabilir (İnan-a, 1966; Sertkaya, 1966)."*

1935 yılı sonlarında Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch, 41 sayfalık basılmamış "Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi" isimli Fransızca yazılmış

1 "Dil Kurultayı müzakerelerini dinlemek üzere şehrimizin muhtelif yerlerine Telefunken hoparlörleri konmuştur. Kurultay içtimaları devam ettiği müddetçe Taksim bahçesinde duhuliyeye alınmayacaktır."

2 TBMM Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e 24 Kasım 1934 tarihinde oy birliği ile "Atatürk" soyadını verir.

bir çalışmasını, Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör'e ulaştırır. Tör, Yakup Kadri'ye, Yakup Kadri de Atatürk'e verir (Akalin, 2002). Kıvergitsch'in, eserini hangi yol ile Atatürk'e ulaştırdığını Yakup Kadri şöyle anlatır: "Viyanalı bir dil uzmanı bir tez hazırlamış. Bizim sesli ve sessiz harfler üzerinde durmuş. Her harfe ayrı bir anlam vermiş ve bu tezi o zamanın Matbuat Umum Müdürü olan Vedat Nedim Tör'e göndermiş. Vedat Nedim benim arkadaşımdır. Tezi alıp bana getirdi. Ben de bunun dil ile ilgili olduğunu görünce Atatürk'e götürdüm. Atatürk tezi okuyunca, "Tamam" demişti. "Aradığımı buldum." Sonra o uzmanı Ankara'ya, Dil Kurultayına çağırdılar (Sertkaya, 1979)."

Kıvergitsch'in sosyolojik ve antropolojik çalışmalarına dayanan bu eseri, Türk, Moğol, Mançu, Tunguz dilleri ile Fin, Macar, Japon, Hitit, Sümer dilleri arasında bir yakınlık olduğunu ortaya koyacak delillere dayanmaktadır. Kıvergitsch, dillerin doğuşunu güneşe bağlamaktadır. Atatürk, Kıvergitsch'in bu çalışmasından Kurum üyelerine bahseder. Kıvergitsch, çalışmasında dillerin doğuşunu güneşe bağlamaktadır:

"Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesi üzerindeki bu ana işlevi ile dinî ve felsefî düşüncenin doğuşuna kaynaklık ettiği gibi dilin doğuşunda da başlıca etken olmuştur. Çünkü insanoğlu içgüdüleri ile davranan bir yaratık olmaktan çıkıp da düşünebilen bir varlık hâline gelince, dış alanlar dediğimiz evrende her şeyin üstünde tuttuğu ilk nesne güneş olmuştur. Güneş; ilkin kendisi, sonra saçtığı ışık, verdiği aydınlık ve parlaklık, ateş, taşıdığı yükseklik, zaman, büyüklük, güç, kudret, hareket, süreklilik, çoğalma ve benzeri nitelikleri ile düşünen insanın kafasında çok yönlü bir kavram olarak belirmiştir. Bu yüzden ilk insanlar su, ateş, toprak, büyüklük ve benzeri bütün maddî ve manevî kavramları birbirlerine, güneşe verdikleri tek adla anlatmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses de Türk dilinin kökü olan ağ sesidir" (Akalin, 2002).

Atatürk, Kıvergitsch'in not olarak hazırladığı bu çalışmasından yararlanır ve Güneş-Dil Teorisi'ni oluşturur. Güneş-Dil Teorisi, 1935 sonlarında "Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili" adı ile yayımlanarak geniş kitlelere duyurulur (Ercilasun, 2022).

4. ÜÇÜNCÜ DİL KURULTAYI

24-31 Ağustos 1936'da ana konusu "Güneş-Dil Teorisi" olan Üçüncü Dil Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda toplanır. İkinci Dil Kurultayı'nda "Türk Dili Araştırma Kurumu" adına dönüştürülen ad, Üçüncü Dil Kurultayı'nda alınan kararlarla bugün kullanılan "Türk Dil Kurumu" (TDK) adına kavuşur (Sertkaya, 1966). Falih Rıfkı Atay, kurultay sırasında yaşananlara ve yaşanacaklara dair görüşlerini okuyucusuyla şöyle paylaşır:

"Toplantıda hazır bulunanlar, iki Kurultay arasındaki zamanın asla boş geçmemiş olduğunu görecektir." der ve yazısına şöyle devam eder: "Bizde dil davası iki bakımdan tetkik edilmek lâzım gelir: Biri, tarihidir. Nasıl Türk milleti kaynak millet ise, Türkçe kaynak dildir... İkincisi, bugün kullanmakta olduğumuz dili, garp (batı) medeniyeti âleminin ileri bir ilim ve sanat dili olarak inkişaf ettirmektir (geliştirmektir). Ancak dilimizden yabancı kaideleri (kuralları) atarak gramerin tasfiyesi, yabancı kelimeleri atarak lügatin tasfiyesi! Türkçeyi konuştuğumuz kadar bildiğimiz için, bilhassa kelime tasfiyesinde korkunç bir ifrata saptık. En basit eşyayı ve hizmetlerini anlatmak için kullandığımız kelimeleri bile dilimizden atarak, bir kekeleme çıkmazına girdik (Atay, 1936)."

Bu kurultayın esas konusu "Güneş-Dil Teorisi"dir (Levend, 1960). Bu teoriye göre, dilin doğuşundaki ilk etken Güneş'tir. Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesindeki ana işlevini dilin doğuşunda da göstermiştir. İlk insanlar maddî ve manevî bütün varlıkları Güneş'e verdikleri ilk adla anmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses, Türk dilinin kökü olan 'ağ' sesidir. Diğer bütün kelimeler de böyle bir kök sestem geliştirmiştir (Korkmaz, 1995; Özcan Gönülal, 2012. Kurultaya Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman, Macar (24 Ağustos 1936) bilginlerinin yanı sıra Dr. Kıvergitsch de katılır. TDK yetkilileri, İkinci Kurultay sonrası yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi verirler. Ardından Atatürk, bizzat oluşturduğu Güneş-Dil Teorisi'ni tartışmaya açar. Bu teoriyle ilk manalı sözlerin Türkler tarafından kullanıldığını ve başlıca dillerdeki pek çok kelimenin

Türkçeden türediğini ispat etmeye ve ettirmeye çalışır, bu teoriyi tartışır (Ercilasun, 1981). Güneş-Dil Teorisi'ne göre dilin kaynağı ve Türk dilinin tarihten önceki durumu, terim işi ele alınarak çalışmalara devam edilir (Levend, 1960). Mademki yabancı bildiğimiz kelimeler de Türkçeden türemiştir, o halde bunları dilimizden atmaya lüzum yoktur. Kurultaydan sonra yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulmak işi durdurulur (Ercilasun, 1981).

Atatürk, geçen süre içinde dil bilimi üzerine yapılan çalışmaların Türkçeyi bir çıkmaza soktuğunu anlar. Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yapacağı konuşmanın taslağını kendisine verdiklerinde bu sözlerin mebuslara yabancı bir dille yazılmış intibayı vereceğini düşünerek duruşunu verir. Böylece dildeki ayıklama politikasından vazgeçilir (Sertkaya, 1967). 1934-1936 yılları arasında bizzat Atatürk tarafından ileri sürülmüş Güneş-Dil Teorisi adlı aşırı dil görüşünden vazgeçer ve mutedil bir dil görüşünü benimser (Sertkaya, 1976).³ Atatürk,

³ Güneş-Dil Teorisi ile ilgili olarak o günlerde yaşananlara yakından şahit olan Şevket Rado, şunları yazar: "Dil inkılabı sırasında ben o sıralarda pek gençtim. Akşam Gazetesi'nin Ankara muhabiri olarak Çankaya'da oluşturulan dil inkılabı (devrimi) hareketlerini yakından takip edemediğim için gazetenin sahibi Necmeddin Sadak'ın ricası üzerine Falih Rıfki Atay irtibatı sağlamayı üzerine almıştı. Ben dil inkılabına dair haberleri ve gerekli direktifleri ondan alıyordum. Falih Bey arada beni çağırır, "Gazeteye söyle, yeni kelimeleri biraz daha fazla kullansınlar!" derdi. Hatta bir gün, çok iyi hatırlıyorum, beni çağırır: "Yazı işleri Müdürüne söyle! Yeni kelimeleri yalnız makalelerde kullanıyorlar. Haberlerde hiç kullandıkları yok. Bu kelimeleri halka duyurmak ve benimsetmek için haberlerde de kullanmaları isteniyor" demişti.

"Atatürk'ün Türk dilinde yabancı asıllı hiçbir kelime kalmamak üzere başlattığı dil inkılabı hareketinden bir müddet sonra vazgeçip geçmediği, girişilen hareketi daha ılımlı bir yola doğrultup doğrultmadığı etrafında toplanıyordu. Komisyonunda bulunanların bazıları -ki bunların hepsi üniversitelerimizde profesör veya doçent idiler- Atatürk'ün dilde tasfiye hareketinin sonuna kadar sürdürülmesini istediğini iddia ederlerken öbürleri, Atatürk'ün dilde tasfiye hareketini bizzat durdurup Türkçenin konuşulan dil doğrultusunda sadeleştirilip işlerliğini korur hale getirilmesini istediğini ileri sürmekte idiler. Sınırlar hep bu yüzden geriliyor, öfkeler bu sebepten güzel yüzleri kıpkırmızı yapıp çirkinleştiriyordu...

Atatürk'ün dil inkılabı ile meşgul olduğu yıllarda ben Akşam Gazetesi'nin Ankara muhabiri idim. Dil inkılabı gerçekten hızlı, Türkçede yabancı asıllı hiçbir kelime bırakmamak azmi ile başlamıştır. Atatürk'ün etrafında toplanan dil bilginleri hemen kolları sıvamışlar, kitaplıklarda uyuklayan, yazma-basma bütün kitapları tarayarak Türkçenin çeşitli lehçelerinde yer alan kelimelerle Anadolu'nun değişik bölgelerinde bir zaman kullanıp sonradan bırakılmış ne kadar kelime varsa hepsini ortaya çıkarmışlar ve dilimizdeki Arap, Acem asıllı kelimelerin yerine bunların kullanılması -Atatürk'ün de arzusu olduğu için- bilhassa gazetelerde makale muharrirleri arasında yaygın bir hal almıştı. Epeyi eski bir tarihi olan meşhur 'Vakit' gazetesinin adını 'Kurun' yapması o günlere rastlar.

... Günün birinde bir de baktık: Bir Güneş-Dil teorisi ortaya çıktı. Bu teori

bir gün "Tarama Dergisi"ni eline alır ve Falih Rıfki'ya şunları söyler: "Memleketimizin en büyük bilginleri, yazarlarını bir komisyon halinde aylarca çalıştırdık, elde edilen netice şu bir küçük lügatten ibaret. Bu "Tarama Dergileri" ve "Cep Kılavuzları" ile bu dil işi yürümez Falih Bey. Biz Osmanlıcadan ve Batı dillerinden istifadeye mecburuz (Kabaklı, 1982)."

Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, 1936'da Üçüncü Dil Kurultayı'nda, Atatürk'ün huzurunda yaptığı konuşmasında, Güneş-Dil Teorisi'nin maksadından şöyle söz eder: "Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sanılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle amelî sahadaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti bu teoriyle ortadan kalkmış bulunuyor (Ercilasun, 1981)."

Atatürk, 1937'de Bükreş'te toplanacak bir beynelmilel kongre için bizzat hazırladığı tebliği sunmak üzere Hasan Reşit Tankut'u görevlendirir. Atatürk'ün tebliğinde Güneş-Dil Teorisi'nin asıl maksadı şu cümlelerle anlatılır:

"Kurumun o günkü maksadı alışılmış olan usuller ve dilde yaşayan Arapça, Farsça ve Greko-Lâtin asıllı sanılan birçok elemanların Türkçeden çıkarılıp atılmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki bunların Türk asıllı oldukları sezilmeye

sayesinde, Türkçede 'yabancı' olduğu iddia edilen ne kadar kelime varsa aslında bunların Türk köklerinden gelmekte olduklarının anlaşıldığı ileri sürülüyor, dolayısıyla bu kelimeleri dilimizden atmaya gerek olmadığı havası her tarafa yayılmaya başlıyordu. İşte bu sıralarda Falih Rıfki Atay'a dil inkılabına dair yeni haberlerin ne olduğunu sormaya gittiğimde, "Arkadaşlara söyle, yeni kelimeler üzerinde fazla durmasınlar, konuşulur gibi yazmaları kâfidir!" dedi. Bu da gösteriyordu ki, Çankaya'da dil inkılabı hareketi yumuşamış, tasfiyecilik hızını kaybetmiş, dilde normal bir sadeleştirmeye doğru gidilmesi tercih edilir olmuştu. Nitekim Falih Rıfki Atay meşhur 'Çankaya' adlı kitabında Mustafa Kemal'in kendisine: "Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur, maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur" dediğini yazmıştır.

Şüphesiz aziz Atatürk, dilde tasfiye hareketinin içine girdikten bir müddet sonra, büyük bir imparatorluğun dili olan Türkçenin yabancı asıllı kelimelerden büsbütün temizlenmesinin mümkün olamayacağını, eğer bu yolda ısrar edilirse birbirimizi anlamamızın zorlaşacağını bütün açıklığıyla görmüştü. Nitekim ondan sonra dil yabancı kelimelerden tamamen temizleme hareketinde ısrar edenlerin, eskilerin yerini tutmak üzere ortaya attıkları arasında ders kitaplarına kadar sokulduğu için bugün bazı gençler, okuma yazma bilmeyen köylülerin anladıkları konuşulan Türkçeyi anlayamaz olmuşlardır."

başlamıştı. Fakat mevcut metotlarla bunun muntazam bir disiplin dahilinde ve ıttıratlı bir izahını yapmak kabil olmuyordu. Bizi bu kaostan kurtaracak ve muammayı açacak bir anahtara ihtiyaç vardı. Şimdi elinizde bulunan şu küçük broşür işte o anahtar oldu. Bu broşür Güneş-Dil adını taşıyan teorinin ana hatlarını ve izahlarını ihtiva eder.”

Görüldüğü gibi Atatürk içinde taşıdığı yüksek Türklük duygu ve heyecanından doğan bir zevkle dilimize eğilmiş, bazı denemelerden sonra “halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin feda edilmemesi” düşüncesinde karar kılmıştır. Zaten onun asıl gayesi Türkçenin ilim metotlarıyla araştırılmasını sağlamak ve dilimizi yüksek bir medeniyet dili haline getirmektir. 1937’deki bir konuşmasında Dil ve Tarih kurumlarımızın “az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim” diyerek Dil Kurumu’nun bir akademi olmasını arzuladığını ifade eder (Ercilasun, 1981).“

Atatürk, vefatına yakın günlerde bile, Türk dili çalışmaları ile yakından ilgilenir. Afet İnan’a bir gün şöyle der: “Öyle istiyorum ki, Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel ahenkli dilimizi kullansınlar” (İnan-b, 1966).

Atatürk, 24 Ağustos 1936’dan 1937’nin Eylül ayına kadar Güneş-Dil Teorisi’ni dener ve değerlendirir. Sonuçta “tasfiyeciliğin çıkmaz yol olduğunu anlar. Bu teori ile bütün dillerin Türkçeden çıktığını, şu hâlde Türkçeye girmiş yabancı köklü sözlerin de Türkçe olduğunu belirtir” (Kabaklı, 1982). Tasfiyecilikten vazgeçer ve Yaşayan Türkçeye dönüşü sağlar. Bilindiği gibi Güneş-Dil Teorisi’nin özü, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği, bazı ses değişimleri ile açıklanmasıdır (Sertkaya, 2001). Atatürk’ün konuşmaları, yazıları, telgrafları hep bildiğimiz Türkçe iledir. Falih Rıfkı’nın naklettiğine göre, 1934 yılının Aralık ayında bir akşam sofrada buluşmasından sonra Atatürk, kendisinin yanı başındaki sandalyeye oturmasını emreder ve ona: ‘Dili bir çıkmaza saptamışız’ dedi. Sonra: ‘Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama ben de işi başkalarına bırakmam. Çıkmazdan biz kurtaracağız’ der” (Ercilasun, 2022).

Güneş-Dil Teorisi işte Türkçeyi bu çıkmazdan, aşırı gidişten usulünce kurtarma hareketidir. Atatürk, aslında, bu teorinin esasını “Türkçede kalacak kelimelerin

asıllarının Türkçe olduğu izah edilmeli” direktifiyle açıklar. Bu ‘teoride’ O, dünyadaki bütün dillerin Türkçeden çıktığı genel görüşünden hareket eder” (Kabaklı, 1982). Tasfiyeciliği ve özleştirmecilikteki aşırı gidişi durduran bu teori ile yaşayan Türkçeye dönülür. Ancak dilimize girmiş yabancı kökenli kelimelerin Türkçe asıllı olduğunun iddia edilmesi yurtiçinde ve dışında tepkilere de sebep olur. Ayrıca bilimsel bir konu olan dil meselesinin yeterli bilgi sahibi olmayan kimselerin elinde kalması da teorinin baltalanmasına yol açar. Bu dil kurultaylarının sonuncusunda Mustafa Kemal Atatürk, konuşma ve yazılarında artık “kamutay, saylav, ulus, ulusal, siyasa, tecim, ajun, genelik... gibi kelimelerin yerine “millet meclisi, milletvekili, millet, millî, siyaset, ticaret, dünya, refah” gibi Türkçedeki yaşayan kelimeleri kullanarak tercihini ortaya koyar. Bu yönüyle de dilde aşırılığa kaçanların görüşünden uzaklaşır. 1937 yılının Eylül’ünden vefatına kadar Güneş-Dil Teorisi’nden bir daha bahsetmez (Sertkaya, 1979, s. 6).

SONUÇ

Türk milletini istiklâle kavuşturan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kuran, modern bir Türk devletinin oluşması için çaba harcayan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk dili ve kültürüne de büyük önem verir. Cumhuriyet’in hemen ardından her alanda âdeta bir seferberlik başlatır. Onun cesaretle çıkışıyla 1928 yılında Türk milletine armağan ettiği Lâtin alfabesine geçilir. 1932’de “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” kurulur. Atatürk’ün himayesinde üç dil kurultayı yapılır. 26 Eylül 1932’de Dolmabahçe Sarayı’nda yapılan ilk Kurultaya bini aşkın aydın katılır. Türk dilinin eskiliği üzerinde tezler öne sürülür, tartışılır. Bu toplantıda her yıl dil bayramı kutlanması ve Kurultayların da her iki yılda bir yapılması kararı alınır. Türk dili ile ilgili yeni yayınlarla çalışmalar hız kazanır. Yurdun her yerinde etkili bir okuma-yazma seferberliği başlar. Kamuoyu, bu çalışmalar hakkında radyo ve basın aracılığı ile bilgilendirilir. Ülkede okur-yazar oranı hızla artar. Türk dili açık, anlaşılır bir şekilde sadeleşir. İkinci Kurultay 18 Ağustos 1934’te yine Atatürk ve devlet büyüklerinin katılımıyla Dolmabahçe Sarayı’nda toplanır. Bu Kurultayda “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”nin faaliyetleri okunur. Yeni tezler tartışılır. 24 Ağustos 1936’da yine Dolmabahçe Sarayı’nda gerçekleşen Üçüncü Kurultay’ın ana konusu Güneş-Dil Teorisi olur. Bu Kurultayın sonucunda tasfiyecilik ve özleştirmecilikten vazgeçilir, yaşayan Türkçeye dönülür.

Türk dili Atatürk'ün himayesinde "yabancı dillerin boyunduruğundan" kurtarılmaya çalışılır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında alfabe, sonrasında ise yazı dili olarak başlayan çalışmaların sonucunda Türk dili, yüksek bir bilim, ifade ve yazı dili hüviyeti kazanır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkçe. *Türkler*, c. 18., (Editörler: Hasan Celal Güzel ve dğr.), Yeni Türkiye Yayınları.
- Aktaş, A. (1999). Atatürk'ün Harf Devrimi. *Erdem*, 11 (33), 712-713. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44371/548718>
- Atatürk, M. K. (2010). *Medeni Bilgiler*, 2. bs., Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Atay, F. R. (1936). Dil Kurultayı. *Ulus Gazetesi*, 17 (5415), 1.
- Ercilasun, A. B. (1981). Türk Dili Hakkında. *Tercüman Gazetesi*, 20 (6956), 2.
- Ercilasun, A. B. (2022). Atatürk ve Türk Dil Kurumu. *Türk Dili*, 71 (851), 4-18.
- Ercilasun, A. B. (1981). Türk Dili Hakkında. *Tercüman Gazetesi*. 20 (6956), 2.
- Ercilasun, A. B. (2022). Atatürk ve Türk Dil Kurumu. *Türk Dili Dergisi*, 71, (851), 12.
- Eren, H. (1991). Dilde Birlik, Yazıda Birlik. *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2020). Vefatının 82. Yılında Atatürk ve Türk Dili. *Türk Dili Dergisi*, CXIX (827), 7.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). Türk Dili İçin Arap Alfabesinin Yetersizliği. *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1966-a). Atatürk ve Devrik Cümle. *Türk Kültürü*, 5 (54), 55
- İnan, A. (1966-b). Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği. *Türk Dili Dergisi*. XVI (182), 91.
- İnan, A. (1957-b). Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine (XXV. Yıldönümünde). *Türk Dili Dergisi*, VI (69), 479.
- İnan, A. (2009-b). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 8. bs., (Yeni Baskıya Hazırlayan Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1966-b). Milliyetin Temeli Olan Dil Birliği. *Türk Dili Dergisi*, XVI (182), 90.

- Kabaklı, A. (1982). Cüppeler ve Züppeler. *Tercüman Gazetesi*, 21 (7351), 2.
- Kabaklı, A. (1982). Bal Mahmut'tan Bir Dil Hatırası. *Tercüman Gazetesi*. 21 (7309), 2.
- Kocatürk, U. (1987). *Atatürk*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1991). Türk Dili ve Arap Alfabesi. *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2002). Atatürk ve Dil Devrimi. *Türkler*, c. 18., (Editörler: Hasan Celal Güzel ve dğr.), Yeni Türkiye Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1963). *Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Korkmaz, Z. (1995). Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. 1, TDK Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. 2. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ozansoy, H. F. (1967). Büyük Atatürk'e Ait Unutamadığım Hatıra. *Tercüman Gazetesi*, 1390, 7.
- Özcan Gönülal, Y. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Türk Dili Eğitimine Yansımaları (Toplum Dil Bilimi Bakımından Bir İnceleme)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi].
- Özkan, N. (2001). Yakın Tarihimizdeki Gelişmeler Işığında Atatürk ve Türk Dili. *Türk Dili Dergisi*, 599, 592.
- Öztürk, İ. (1998). *Harf Devrimi ve Sonuçları*. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2010). Dil İnkılâbı Gerekli miydi? *Türk Dili*, XCIX (703), 14.
- Rado, Ş. (1982). Dilde Tasfiyecilik... *Tercüman Gazetesi*, 22 (7457), 8.
- Sertkaya, O. F. (1966). Atatürk'ün Dil Politikaları. *Türk Kültürü*, 5 (49), 41.
- Sertkaya, O. F. (2001). Atatürk ve Türk Dili. *Türk Dili Dergisi*, 599, 549.
- Sertkaya, O. F. (1966). Atatürk'ün Dil Politikası. *Türk Kültürü*, 5 (49), 44, 49.
- Sertkaya, O. F. (1967). Atatürk'ün Dil Politikası. *Türk Kültürü*, 6 (61), 32-33.
- Sertkaya, O. F. (1976). Mustafa Kemal Atatürk'ün Namık Kemal ile İlgili Hâtıraları. *Türk Kültürü*, 15 (169), 7-8.
- Sertkaya, O. F. (1979). Atatürk'ün Dil Politikası -1-. *Tercüman Gazetesi*, 19 (6431), 6.
- Sertkaya, O. F. (1979). Atatürk'ün Dil Politikası -3-. *Tercüman Gazetesi*, 19 (6433), 6.
- Sertkaya, O. F. (2001). Atatürk ve Türk Dili. *Türk Dili Dergisi*, 599, 554, 556.
- Sönmez, C. (1998). *Atatürk'e Edebiyatı Sevgisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1969). Atatürk'ün Dili Üzerine Sözleri. *Türk Kültürü*, 8 (85), 34.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1969). Harf İnkılâbı ve Atatürk. *Türk Kültürü*. 8 (85), 92.
- Yetiş, K. (2005), *Atatürk ve Türk Dili 3, II, Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yorulmaz, H. (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları*, Kitabevi.
- (1932). Türk Dil Kurultayı Bugün Saat 14'te Açılıyor. *Milliyet Gazetesi*, 7 (2381), 1, 6.
- (1932) Gazi Hz.nin Memnuniyeti. *Milliyet Gazetesi*, 7 (2306), s. 1.
- (1932). Öz Türk Dilimiz. *Milliyet Gazetesi*, 7 (2345), 1.
- (1934). Kurultay Saat İki'de Dolmabahçe Sarayında Toplanacak. *Milliyet Gazetesi*, 9 (3061), 1.
- (1936). Dil Kurultayları", *Ulus Gazetesi*, 17 (5415), 5.
- (1945). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Maarif Matbaası.
- (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü dille)*, (Yayına hazırlayanlar: Ali Sevim-İzzet Öztoprak-Akif Tural), Atatürk Araştırma Merkezi.
- (2010). Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın'ın Yetmiş Sekizinci Kuruluş Yıldönümü Töreni Açış Konuşması. *Türk Dili Dergisi*, XCIX (704), 104.